

İçindekiler

<i>Teşekkür</i>	11
1 FEMİNİZM VE DEMOKRASİ	13
2 KLASİK TARTIŞMALAR	38
3 KADINLARIN TEMSİLİ	79
4 KAMUSAL ALANLAR, ÖZEL YAŞAMLAR	115
5 KATILIMIN PARADOKSLARI	147
6 ÖYLEYSE LİBERAL DEMOKRASİDE YANLIŞ OLAN NEDİR?	177
<i>Kaynaklar</i>	203

Feminizm ve Demokrasi

POLİTİK DÜŞÜNCENİN ortaya çıkışından beri demokrasi ya bir karabasan ya da bir düşünce olarak var oldu. Feminizm daha kısa bir zamandır bizimle birlikte ve birçok yorumcuya göre kökenleri on yedinci yüzyıl Avrupası'nda yatıyor. Feminizm de demokrasi de eşitlik kavramlarıyla ilgilendiği ve ikisi de keyfi iktidara karşı çıktığı için, iki geleneğin çok fazla ortak noktası vardır ama birbirlerine koşut bir şekilde gelişmemişlerdir: eşitlik ideallerinin onları birleştirdiği düşünülebilirse de, ikisi arasında otomatik bir bağ olmadığı görülmüştür. Eski Yunanlılar, kadınları ve köleleri dışlama konusunda hiçbir vicdan azabı duymadan demokrasiyi düşünebiliyorlardı; ilk liberaler herkesin oy kullanmak isteyebileceği konusuna hiç girmeden insanların eşit olduğundan söz edebiliyorlardı. Eşitlik ve demokrasi arasındaki ilişkinin kendisi yeni bir olgudur, kaçınılmaz bir şekilde feminizm ile demokrasi arasındaki ilişki de öyle. 1700'de Mary Astell, bir kralın mutlak egemenliğini şiddetle reddedenlerin, bu egemenliğin bir kocada olmasını neden doğal kabul ettiklerini sorduğu zaman, bugün apaçık olan bir bağlantıyı kuruyordu. Astell kendini adanmış bir kralcı olarak, paralelliği ironik bir etki yaratmak için kullanıyordu. Doksan yıl sonra, politik olarak daha radikal olan Mary Wollstonecraft da, "kadınların, hükümet tartışmalarında kendilerine hiçbir şekilde doğrudan yer verilmeden keyfi bir şekilde yönetilmeleri yerine, temsilcilere sahip olmaları gerektiğini... ima ettiğinde, gülüşmelere yol açacağını" biliyordu (1975: 259-60). Wollstonecraft tartışmayı daha ileri götürmedi. İlk feministler, feminizm ile demokrasi arasında bir bağlantı olduğunu görüyorlardı ama daha acil sorunlarla meşgul oldular.

Uzun bir tartışma ve yazma tarihinin aktif bir hareket içinde birleşmeye başladığı on dokuzuncu yüzyıla kadar, kadınlar kendileri için demokratik haklar talep etmediler. Bu noktadan itibaren, demokratik gelenekle bağlantılar sürekli olarak güçlendi; gerçi, iki hareketin ilişkili olduğu inancının feminist tarafta daha güçlü olduğu ortaya çıkmıştı. Bizim dönemimizde, çağdaş kadın hareketi bu alanda özellikle güçlü bir bağlantı oluşturdu ve kararlı hiyerarşi eleştirisi ve değişmeyen anti-otoriterliğiyle, kendisini, demokrasinin en radikal idealleri için gerçek bir sınama zeminine dönüştürdü. Yalnız bu nedenle bile iki gelenek arasındaki ilişkide araştırılması gereken bir deneyim zenginliği vardır. Kadın hareketi içindeki demokrasi, bu kitabın bir bölümünü oluşturuyor.

Ama feminizmle demokrasi arasındaki ilişki bu kadarla kalmıyor. Toplumsal cinsiyetin, bizi her konumu ve kavramı yeniden incelemeye zorlayarak tüm politik perspektiflerimize meydan okuduğu düşüncesi, tartışmamda merkezi bir yer tutuyor. Feminist eleştirinin artan ağırlığına karşın, politik kuram büyük ölçüde buna kapalı kalmıştır. Politik kuramda (hemen hemen her araştırma alanında olduğu gibi) rakip gelenekler birbirini izlemiştir; her çağ, hâkim ya da "ortodoks" yaklaşım olarak birinde birleşme eğiliminde olmakla birlikte, buna, geniş kapsamlı tartışma ve fikir alışverişleri yoluyla varılmıştır. Bu tartışmalarda, politik düşünürler ahlaki, psikolojik ve tarihsel çok çeşitli savlardan yararlanırlar ve yalnızca tek bir noktada anlaşır gibi görünebilirler: sözkonusu olan ne olursa olsun, toplumsal cinsiyet konu dışıdır ve herhangi bir tarafın savlarını etkilemeyecektir.

Demokrasi üzerine tüm tartışma, tek bir istisnayla, yüzyıllar boyunca sanki kadınlar yokmuş gibi süregelmiştir, ya da Rousseau'da olduğu gibi, yalnızca yerimizi bildirmek için bizden söz edilmiştir. Çağdaş yazarlar genellikle bu konuda en azından kısaca yorumda bulunurlar (çok da uzun olmayan bir süre önce, farkına bile varmazlardı), ama bunun yalnızca utarılacak bir gözden kaçırma olduğu ve bu durumda bile anlaşılabilir bir hata olduğu varsayılır. Yalnızca gerçek, yaşayan erkekleri değil, erkek kategorisinin kendisini amansız bir şekilde ayrıcalıklı kılmanın, politik kuramı ve pratiği ne derece biçimlendirdiğini ve biçimini ne derece bozduğunu araştırmak feministlere kalmıştır. Ve bir düzeyde, tartışma açısından kadınları po-

litik kuramın daha önce "toplumsal cinsiyet açısından tarafsız" (bunu erkek tanımlı diye okuyun) olan meselelerine dahil etmenin, niceliksel olduğu kadar niteliksel bir değişikliğe de yol açacağı hemen hemen aşikâr görünüyor.

Kadınların, özgürlük, eşitlik ve tam da doğru bir şekilde adlandırıldığı gibi "*rights of man*" (erkek/insan hakları) için yapılan çağrılarda dikkate alınmamış olmaları yeterince endişe vericidir: görünürde daha adil olan bir çağda kadınların, resmi taleplerde tanındıkları durumda bile kuramdan dışlanmaları da aynı derecede endişe vericidir. İlk politika kuramcıları, kadın düşmanlıklarını gerekçelendirmek için bundan açıkça söz eden çeşit çeşit savlar geliştirmişlerdir, ama daha sonraki yazarlar kadınların değersizliğini öylesine veri almış görünüyorlardı ki, onları dışarıda bıraktıklarını bile fark etmiyorlardı. Mary O'Brien'in (1981) "*male-stream*" (erkek egemen) olarak adlandırdığı kuramın bütün repertuarında kadınlar neredeyse tamamen dışlanmışlar, gözardı edilmişler ya da erkeklerin altında sınıflandırılmışlardır; bugün birçok feminist bunu tamamlanmamış bir çalışmanın küçük bir eksiği olarak ele almak yerine, cinsel eşitsizliğin hem klasik hem de çağdaş düşüncenin ta temellerine kazınmış bir şey olduğu görüşündeler. Eğer durum böyleyse, yeniden inşa işi birçok (erkek) kuramcının umut ettiği kadar çok daha büyüktür. Politika, toplumsal cinsiyetin kör nokta olarak kalmadığı bir şekilde yeniden kavramlaştırılmalı ve demokrasi her iki cinsiyet de dahil edilerek yeniden düşünülmelidir. Eski kavramların yeniden biçimlendirilmesi gerekiyor.

Bu, üstlenilmesi heyecan verici ve zor bir konumdur, ama bu savın coşkusu kadınlara mahsus değildir: özgürleştirici bir politikanın belirleyici özelliğinin benzer iddialarda bulunmak olduğu söylenebilir. İnsanlar pek seyrek olarak eşitlik taleplerini yalnızca adalet temelinde savunurlar, ahlaki iknanın sınırlarını ihtiyatla gözeterek, genellikle ellerinin altında başka bir koz bulundurlar. Bu, tam anlamıyla faydacılıktan (toplum gereksiz yere kendini bir yetenek deposundan yoksun bırakmıştır), yaklaşmakta olan kaosa ilişkin korkunç uyarılara (özlemlerimizi daha fazla baskı altında tutamayacaksınız) kadar uzanabilir. Çekiciliği tekrar tekrar kanıtlanmış bir versiyon, mülksüzleri toplumun sorunlarına yanıt olarak sunar ve tam da bu tabiyetlerinin doğruya ulaşmada onlara ayrıcalık sağladığını düşü-

nür. Karl Marx evrensel bir sınıf olarak proletarya kuramında bu versiyonu çok kullanmıştır; çağdaş feministler de benzer temalar geliştirmişlerdir. Önce açık açık, sonra daha ince yollarla tam yurttaşlık saflarından dışlanan kadınlar, taleplerini yalnızca bir adalet meselesi olarak değil, dünyayı dönüştüren bir görüş adına getirmişlerdir. Yeni değerlerin ve perspektiflerin taşıyıcıları olarak olumlu bir şekilde ya da susturulmuş ve engellenmiş bir çoğunluk olarak daha olumsuz bir şekilde, kendilerinin politika sahnesine yeni bir şey getirdiklerini düşünmüşlerdir. Çok gecikmiş katılımları yalnızca sahnedeki oyunculara katkıda bulunmakla kalmayacak, zorunlu olarak oyunu da değiştirecektir.

Bu, hem politik hem de kuramsal olarak, ortodoks görüşler için önemli bir sınavdır. Feministler, kadınların, kamusal olan ile özel olan arasına keskin bir ayırım çizgisi çeken bir dizi güçlü uzlaşım politika dışında tutulduklarını ileri sürdüler. Bu ayırım, kamu meselelerinin kapsamını ve içeriğini önemli ölçüde daralttı ve sıradan yaşamın küçük kaygıları olduğu düşünülen her şeyi özel olana havale etti. Kadınların çocuk doğumu ve beslemeyle çok yakından ilişkide olmasının, daha fazla sözü edilmeye değer sayılan boyutlara yeni bir hayatiyet kazandırdığı iddia ediliyor: savaşın mahvediciliğine ilişkin bilincin keskinleşmesi; genç, hasta ve yaşlılara yönelik ilginin güçlenmesi; ekonomik politika ya da dış politika soyutlamalarının, gündelik ihtiyacın daha sevecen bir şekilde anlaşılması üzerinde temellendirilmesi gibi. Feminizm ile barış politikası arasında sık sık kurulan ilişki bunun örneklerinden yalnızca biridir.

Kadınlar, içerikte olduğu kadar biçimde de, demokrasinin pratiklerini radikalleştirme vaadinde bulundular: erkek retoriğinin tantanasına son vermek; gereksiz hiyerarşileri yıkmak; karar sürecini, daha önce politikanın nesnesi olanlara açmak; dünyayı yeni baştan yaratmak. Bunun, kendini en çok adamışları huzursuz edebilecek *millenarian** bir yanı var ve feminist düşüncenin geniş yelpazesi içinde farklı uçlarda yer alanlar arasında bir anlaşmazlık ve tartışma sürüyor. Pragmatizmin kullanıldığı durumlar oldu: oy hakkının genişletilmesine karşı olanlar, kadınların "kendi" erkekleriyle aynı şe-

* *millenarian*: Kıyametten önce barış ve selametın hüküm süreceği farzolan bin yıllık devreye ait. -ç.n.

kilde oy kullanacaklarını ileri sürdüklerinde, onlara bunun ne sakıncası olduğu soruldu. Ama kadınların eşitliğini savunanların çoğu, arzu ettikleri değişikliklerin nicel olduğu kadar nitel bir yanı da bulunduğu inancını taşıyor. Mesele yalnızca politikada daha fazla kadın olması değil; bu, politik alanı dönüştürmek için bir fırsat.

Daha felsefi bir düzlemde, feminist yazarlar, kadınların farklı bir iktidar anlayışları (Hartsock 1983) ve farklı bir ahlak sistemleri (Gilligan 1982) olduğunu ileri sürdüler; ve çağdaş düşüncenin en temel kategorilerinden bazılarının – birey kavramı (Pateman 1988, 1989), çıkarlar nosyonu (Diamond ve Hartsock 1981), eşitliğin benzer muamele anlamına geldiği varsayımı (Eisenstein 1989)– eril bir tarzdan çıkarsandığını iddia ettiler. Böylelikle kimsenin söylenenleri dinlemeyeceği şeklindeki kasvetli duygu, feministlerin söylemeleri gereken şeye duyulan güvenle kısmen dengelenmiş oluyor ve bunun önceki tartışmaların temellerini sarstığı konusunda giderek artan bir mutabakat var. Judith Evans gibi, "önyargı, politika kuramcılarının varsayımlarında vardır ama kullandıkları tekniklerde yoktur" (1986: 1) iddiasında bulunarak, daha ılımlı bir görüş benimseyenler de her zaman çıkıyor. Günümüz literatüründe, bu tutumu benimseyenler azınlıkta görünüyor. Çağdaş feministlerin çoğu kendilerinin içeriğinin yanı sıra çerçeveyi ve teknikleri de ele aldıklarını düşünüyor ve el atılmamış pek az şey kalacağı inancında.

Giderek güçlenen bu mutabakata karşın, önemli bir bölünme ortaya çıktı: gerçekten toplumsal cinsiyetten arınmış bir kuramın gelişmesini öngörenler ile cinsel farklılığı zorunlu ve sabit bir ayırım olarak görenler arasında. Feministler – kendi aralarında ve yeterince sık bir biçimde kendi içlerinde– cinsiyetin konudışı hale geldiği bir dünya için mi, yoksa cinsel farklılığın artık bizi eşitsiz kılmanın bir temeli olarak etkide bulunmadığı bir gelecek için mi mücadele etmek gerektiği konusunda her zaman anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bu, çağdaş politika kuramının kalıplarına tercüme edildiğinde, evrensel kavramlar ve hedefler üzerine bir tartışma biçimini alır. Susan Moller Okin'in *Women in Western Political Thought*'uyla (Batı Politik Düşüncesinde Kadınlar) başlayıp, Jean Bethke Elshtain, Carole Pateman, Mary Dietz ve Iris Marion Young gibi yazarların önemli katkılarıyla devam ederek, feministler klasik ve çağdaş kuramın aldatıcı soyutlamalarına meydan okudular ve bunların baştan sona cinsi-

yetle dolup taşıtığını ortaya koydular. İlk bakışta bir eksiklik olarak görülen şeyin daha yakından incelendiğinde dile getirilmeyen ama güçlü bir mevcudiyet olduğu ortaya çıkmıştır, çünkü toplumsal cinsiyete ilişkin masum bir tarafsızlık kisvesi altında, tartışmanın terimlerini erkeklik belirlemiştir. Politika kuramcıları işlerini, gündelik yaşamın küçük şeylerinden ya da toplumsal cinsiyet ve sınıf arazlarından kasıtlı olarak soyutlanmış bir şekilde yürütmüşler, ama bunu yaparken standart olarak tek bir cinsiyeti almışlar, diğerini boyun eğmek ya da lanetlenmek durumuna itmişlerdir.

Feministlerin önünde, bu aldatmanın büyüklüğü konusunda başkalarını ikna etmek için aşmaları gereken uzun bir yol varsa da, feminizmin gerçek meseleleri bir adım sonra ne yapılacağı konusunda ortaya çıkıyor. Bir ihtimal, politik kuramın beyan edilen evrenselliğini ciddiye almak, varsayılan tarafsızlığına erişememesine yol açan sayısız nedeni ortaya koyarak, onu toplumsal cinsiyetten arınmış hedefine doğru itmek. Bu kendi başına bile çok büyük bir görevdir ve bu konuda şu anda epeyce çalışma yapılmaktadır. Giderek öne çıkan bir alternatif ise, evrenselliğin kendisini bir sahtekârlık olarak ele alır. *Feminist Challenges*'in (Feminist İtirazlar; Pateman ve Gross 1986) girişinde, Carole Pateman, editörler yalnızca genel ilkeleri belirledikleri halde, kitaptaki yazıların temalarının ve ilgi alanlarının çarpıcı bir benzerlik taşıdığını belirtiyor. Hiçbirinin Pateman'ın "ehlileştirilmiş feminizm" adını verdiği şeye –kadınları ve cinsiyetler arası ilişkileri, var olan düşüncelere dahil edilmesi gereken ve kendilerine ait özel kuramsal sorunlar getirmeyen bir şey olarak gören en yumuşatılmış versiyonlara– tahammülü yoktu. Makaleler yeni bir mutabakatı (çözümler konusunda değilse de sorunlar konusunda) yansıtıyordu ve Pateman bu anlaşmadan yeterli cesareti alarak feminist kuramı neyin oluşturduğu konusunda güçlü bir önerme yapmaya girişti. "Ayırt edilebilir feminist kuram, bireylerin dışı ve eril olduklarının kabulünden, bireyselliğin üniter bir soyutlama olmayıp insanlık birliğinin cisimleşmiş ve cinsel olarak farklılaşmış bir ifadesi olduğunun kabul edilmesinden başlar" (s. 9). O halde mesele, modası geçmiş bir önyargının, cinsiyetle lekelenmemiş kavramlarla ikame edilerek nasıl ortadan kaldırılacağı değildir. Cinsel farklılık doğrudan kuramın içine sokulmalıdır ve bu, yapılmış olan hemen her şeyin yeni baştan yapılması anlamına gelebilir.

Bu tür savlar tam da zamanımızın ruh halini yansıtıyor, çünkü birçok kişinin postmodernist olarak nitelediği bir dönemde, kuramı bütüncülleştirme (*totalizing*) iddiaları genellikle kılı kırk yaran bir bakışla değerlendiriliyor. Feminizm zaten Marksizm'e yönelik güven kaybına bir katkıda bulundu ve toplumsal cinsiyete ilişkin taleplerin sınıftan bağımsız olarak işlediğini ortaya koydu. Kadınların deneyimlerinin ve ezilmelerinin analizinin, tarihsel materyalizmin temel öğretilerini, ekonomik olanın tanımını, iktidarın doğasını ve anlamını alt üst ettiği hissedildi. Feminist politik kuramdaki son gelişmeler şimdi bunu daha da ileri götürüyor. Aydınlanma'nın hümanizmi, yalnızca kendinden son derece emin ilerleme beklentileri nedeniyle değil, aynı zamanda soyutlamaları ve evrenselleştirici iddiaları nedeniyle de genel bir saldırıya uğradı. On sekizinci ya da on dokuzuncu yüzyıl düşüncesinin kesinliği bugün insanlara tamamen tuhaf görünüyor; modern toplumların kendilerini nükleer ya da çevresel yıkımın tehdidi altında hissettikleri düşünüldüğünde, tarihin hareketi sık sık tersine gerçekleşmiş gibi görünüyor. Belki de en anlamlısı, eskiden büyük harflerle yazılan tüm kavramların –Tarih, İnsanlık, Akıl vb.– modasının geçmesi gibi, tarihin aşamaları olduğu düşüncesinin de modasının geçmesidir. Günümüzde feminizmin heterojenlik ve farklılık kaygısı bununla kolayca birleşiyor, çünkü insanlık içindeki "erkeğe" dikkat çeken savlar, evrenselleştirici iddialar karşısında daha genel bir kuşkuculuğa yol açıyor.

Evrensel değerler ile cinsel olarak farklılaşmış bir deneyim arasındaki kutuplaşma, bu kitabın merkez aldığı altmetni oluşturuyor; feminist kuram ile demokratik kuram arasındaki kesişimi araştırırken kendimi bu iki kutup arasına yerleştirdim. Daha ileride açıklık kazanacağı gibi, toplumsal cinsiyeti olmayan, soyut yurttaşlığa ilişkin uzlaşımalsı varsayımı ben, gerçekte erkeği merkeze koymak üzere işleyen bir şey olarak görüyorum. Önceki demokratik kuramcılar, toplumsal cinsiyetin konuyla ilişkisini reddederek, tarihsel olarak egemen olan cinsiyetin konumunu pekiştirdiler; politikayı kamusal alan(ın çok özel bir tanımıyla)la özdeşleştirerek, demokrasiyi, tarihsel olarak erkeklerle ilişkilendirilen etkinliklerle sınırdaş hale getirdiler. Bu anlamda ve bu ölçüde, cinsel farklılığa dikkat çekenlere ve politikanın cinsiyetin üzerinde yer alması gerektiği zannına karşı çıkanlara tamamen katılıyorum. Bu perspektifin içinden

çıkabilecek iki apaçık sonuç var ve ben bu kitapta ikisini de savunuyorum. Birincisi, toplumsal cinsiyeti ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini belirttik bir şekilde tanıyan ve böylelikle politik kararların alındığı alanlarda cinsiyetler arasında yeni bir orantılılık sağlayacak temsil mekanizmalarını geliştirmek. İkincisi, kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlemek için, kadın hareketi politikasındaki kavrayışı gücünü temel almak.

Ancak bunun altında, sözlerimizle olduğu kadar eylemlerimiz yoluyla da, toplumsal cinsiyetin öneminin azalması, insanlık soyutlamalarının daha anlamlı olabilmesi gerektiği şeklinde bir dünya görüşü yatar. Cinsel farklılaşma vurgusunu gerekli ama geçici görüyorum, çünkü kadınların sürekli olarak kadınlar olarak konuşmak zorunda oldukları –ya da erkeklerin erkekler olarak konuşmalarına karışılmadığı– bir dünya istemiyorum. Daha önce tabi kılınmış, marjinalleştirilmiş ya da susturulmuş olanların güvence altına alınmış bir söz söyleme teminatına ihtiyaçları vardır; tam ve eşit bir yurttaşlığa giden geçici dönemde, demokrasiler, yüzyıllarca süren ezilmenin yarattığı dengesizliği onarmak üzere hareket etmelidirler. Ama ben bunu "olumlayıcı eylem" in bir versiyonundan başka bir şey olarak göremem. Önerilen değişiklikler geçmişteki kötü davranışlarda gerekçelenirler ama bu tür yöntemlerin gereksiz hale geleceği, insanların artık kadınlar ya da erkekler olarak doğaları ile tanımlanmayacakları bir geleceğe yönelirler. Bu gelecek senaryosunda, kamusal alan ile özel alan arasındaki ayırım toplumsal cinsiyetle ilişkili niteliğini yitirecektir. Erkekler ve kadınlar eşit bir şekilde ev ve iş sorumlulukları arasında gidip gelecekler, çocukların yetiştirilmesini ve büyükleme bakımını eşit bir şekilde paylaşacaklar, önceliklerinde ya da deneyimlerinde cinsler olarak değil bireyler olarak farklılaşacaklar ve politik bir yaşama eşit bir şekilde çekilecekler (ya da onun tarafında eşit bir şekilde itileceklerdir!). Böyle bir bağlamda, yurttaş nosyonu tam anlamına kavuşmaya başlayabilir ve insanlar ortak amaçları hakkındaki kararlara eşitler olarak katılabilirler.

Bunu tartışmalı hale getiren, ilk olarak, soyut insanlığa, evrensel değerlere ya da ortak amaçlara yapılan herhangi bir göndermenin temelini oluşturan kuramsal varsayımlardır; ikinci olarak ise, hayatımızın sonuna kadar süreceğini hepimizin bildiği bir durumda, bir dönemi geçiciymiş gibi yaşamının düşündürdüğü pratik sonuçlar-

dır. Kuramsal meseleler kitapta daha sonra tekrar ele alınacak, şimdilik yalnızca daha açık olan politik kaygı üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. Çağdaş feministlerin çoğunluğunun arzu edilir geleceğe ilişkin görüşümü paylaşacağını düşünebilirim ama birçoğu böyle bir geleceğe kolayca ulaşılabileceği şeklindeki bariz imayı sorgulayacaktır. Bildiğimiz ve hoşlanmadığımız gibi, cinsel farklılık toplumun önemli bir düzenleyici ilkesi olmaya devam ediyorsa, farklılığın eninde sonunda aşmamız "gereken" bir şey olduğunu ileri sürerken, şansa fazla mı güveniyorum? Bu yaklaşım, kadınların farklılığını veri alarak, kuramlara ve politikalara buna uygun davranmaları için çağrıda bulunmak yerine, kadının farklılığını bir sorun olarak görmeyi teyit etmeye doğru ne kadar kayıyor?

Kafamın daha açık olduğu anlarda, bugün için önümüze koyduğumuz görevlerle daha uzun vadeli hedeflerimiz için sarıldığımız görüşler arasındaki çetin ilişki bakımından, tüm büyük politik bil-mecelerle ortaklaşan bu sorunun yanıtını bilmiyorum. Ancak demokrasi idealleri bizi iki yöne doğru itiyor. Bunlar feminist bir perspektifle şekillendirildiklerinde, cinsel farklılığın demokratik eşitlik vaatlerini birçok yoldan nasıl engellediğini ciddiyetle ele almamızı ve bunu özgür ve eşit bir yurttaşlık retoriğiyle hasır altı etmek yerine her iki cinsiyet için de anlamlı olabilecek bir demokrasi kurmamızı öneriyor. Ancak demokrasi idealleri aynı zamanda, insanların artık kendi özgül ya da yerelleşmiş, özelleşmiş kaygıları içine hapsedilmeyecekleri; herkes için ortak olan meselelerde karşılıklı olarak kabul edilebilir kararlara varma konusunda topluluğun diğer üyelerine katılacakları bir politika beklentisini yaratıyor. Birincisi, cinsel farklılığı, potansiyel olarak olumlu ve göz ardı etmememiz gereken bir şey olarak vurgular. İkincisi, farklılığı potansiyel bir sınırlama olarak ele alır.

Liberal geleneğin bu kadar çok eleştirilmesine yol açan bu ikinci yöndür, çünkü liberal demokrasi her bireyin (yirminci yüzyılın çoğulculuk kuramcıları için, "grup" olarak okuyun) kendi özel tercihleri, çıkarları ve ihtiyaçlarının peşinden gittiğini ve umut edebileceğimiz en iyi şeyin bunları kaydetmek ve birbirine eklemek olduğunu varsayma eğilimindedir. İnsanların kendilerini daha çok adadıkları, aktif bir demokrasinin hayalini kuran demokratlar için –benim gibi– bu üzücü bir geri çekiliş olarak görünür. İnsanların farklı dene-

yimlerden çıkan çeşitli perspektiflere nüfuz edebileceklerini, onları anlayabileceklerini ama aynı zamanda onlara karşı da çıkabileceklerini ve kendi bireysel ya da grupsal ihtiyaçlarını ifade etmekle sınırlı kalmayacaklarını düşünmek istiyor insan. Bu, kişisel deneyimlerini ya da grup çıkarılarını kafalarından atmaları ya da soyut yurttaşlar olarak hareket etmeleri ve onları "farklı" kılan her şeyi unutmaları gerektiği anlamına gelmez. Ama bu, her tür farklılığa olduğu gibi cinsel farklılığa karşı da ikircikli bir tavrı getirmektedir. Hiçbir demokrasi, önemli ve süregiden bölünmeleri yok sayarken eşit olduğunu iddia edemez; ama bizi *yalnızca* kadın ya da erkek kimliklerimizle ele alırsa, demokrasi değer kaybeder. Bu iki yönü hep aklımda tutmak istiyorum.

Demokrasi Sorunları

Öyleyse nedir bu "demokrasi sorunları"? Bu kitabı yazmaya başladığımda, demokrasiyi hepimizin şiddetle istediği, ama hiçbirimizin üzerine söyleyecek çok fazla sözü olmadığı bir şey olarak düşünüyordum. "Bugün hepimiz demokratız," diyor John Dunn, Batı politika kuramı incelemesinde (1979: 1); ve belki de bu nedenle, kuramcılar genellikle başka şeylerle meşgul oluyorlar. 1970'lerin ve 1980'lerin büyük bir bölümünde, çağın önde gelen politik düşünürleri olarak adları en fazla anılanlar Robert Nozick ve John Rawls'dur; ikisinin de demokratik sürecin sorunları hakkında söyleyecek çok fazla bir şeyleri yoktu. Yöneldikleri meseleler, bireyler ile devlet arasında olması gereken ilişki üzerinde yoğunlaşmaktadır: bir devletin ne yapabileceğini ya da ne yapması gerektiğini belirleyen ilkeler. Nozick (1974) bireyin haklarının kesinlikle ihlal edilmediği asgari bir devleti; Rawls (1971) ise eşitsizliği kabul edilebilir bir düzeyde tutacak yeniden bölüşümcü adalet ilkelerini savunur. İkisi de kararların alınma biçimleri anlamında politikayla ilgilenmez. Rawls karar alma pratiklerinden çok politik kararların *içeriğine* (devlet gelir dağılımına hangi düzeye kadar haklı görülebilecek şekilde müdahale edebilir?) ilişkin önerilerde bulunur, Nozick ise devletin rolünü, temsil meselelerini salt akademik bir kaygı haline getirecek kadar sınırlar.

Titiz analiz ve eleştirel yetkinleştirme imkânları tarafından cezbedilen politika kuramcıları, eleştiri, geliştirme ve yeniden değerlendirme için çok fazla enerji harcadılar (örneğin Daniels (1975) ve Paul'deki (1982) denemelere bakınız). Demokratik kuram, bu soyut düşünce keyiflerini vadetmek yerine hâlâ duygusal yüklerin alanı gibi görüldüğü için, benzer bir çekiciliğe sahip olamadı. Kazanımlarımızın yetersiz olduğuna dair çok fazla kanıtla ve daha fazlasının olabilirliğini gösteren çok az kanıtla, demokrasi iyimserler ve kötümserler için bir savaş alanı oldu. Yirminci yüzyıl literatüründe, bizi ütopyacı hayallerden ayırmaya çalışan çıkarıcı bir gerçekçiliğin içinden sağ çıkmayı başardık (sapasağlam olmasa da) ve bu yolculuk sırasında sorulan soruların yeni düşüncelere esin kaynağı olamayacak kadar klasik olduğu söylenebilir. Kendini demokratik olarak tanımlamak isteyen her politik sistemin karşılamak zorunda olduğu temel asgari nedir? Ve bu demokratik ideali alt etmeye çalışan güçleri harekete geçirmeden bu asgarinin ne kadar üzerine çıkabiliriz?

Bugün çoğu kişi için asgari düzey, hükümetlerin seçilmesi ve tüm yetişkinlerin eşit oy hakkına sahip olmasıdır. 1928'e kadar yirmi bir yaşın üzerindeki kadınların erkeklerle aynı temelde oy hakkına sahip olmadığı Britanya'da ve 1950'lerdeki ve 1960'lardaki yurttaşlık hakları hareketinin ateşli itirazlarına kadar siyahların beyazlarla aynı temelde oy hakkını kabul ettiremediği Amerika Birleşik Devletleri'nde bile bu asgari düzeyin kendisi de yeni ve kırılğan bir kazanımdır. 1989'da Doğu Avrupa'da bir dizi demokratik devrim patlak verdi; her ülkede ardı ardına özgür seçimler ve çok partili rekabet sistemi temel talep olarak gündeme geldi: Batı'da uygulandığı şekliyle demokrasi hakkı. Aynı yıl Çin'de daha fazla demokrasi talep eden benzer bir hareket şiddetle bastırıldı; Afrika, Latin Amerika ve Asya'daki birçok ülkede askeri rejimlerin hâkimiyeti sürüyor. Eşit oy hakkı ve kendi hükümetini seçme ilkesi hayati bir öneme sahip ve bu haktan dünyada yalnızca bir azınlık yararlanıyor.

Ama asgari gerçekten de çok asgari; Batı Avrupa'da yetişkinler için evrensel oy hakkının gerçekleşmesinden çok önce, Jean-Jacques Rousseau bu konudaki aşırı horgörüsünü dile getirmişti: "İngiliz halkı özgür olduğuna inanıyor; çok yanılıyor; yalnızca Parlamento Üyelerinin seçimi sırasında özgür; üyeler seçilir seçilmez, halk köleştiriliyor; bu hiçbir şey demek değildir" (1968: 141). Yalnızca

dört ya da beş yılda bir gündeme gelen bir sorumluluk ne tür bir sorumluluktur? Aynı şeyin yalnızca daha fazlasını seçebilmek ne tür bir seçimdir?

Temsili demokrasinin sınırları yirminci yüzyıl boyunca tüm ayrıntılarıyla gözden geçirildi ve onu en şiddetle savunanlar bile ulaşmayı umut edebileceğimizin en ehveninin sadece bu olduğunu söylemeye başladılar. Yetişkinler için evrensel oy hakkı ve düzenli seçimler birkaç kişinin yönetimiyle mutlu bir uyum içindeymiş gibi görünüyor; on yıllar boyunca, yerleşik düzeni savunanlar, hiç değilse rakip seçkinler arasında bir seçim yapabileceğimizi söyleyerek, güdük bir zemini benimsediler. *Herhangi bir* seçkin gruba dahil edilmeyenler için bu çok anlamlı görünmeyebilir, ama bunların özlemleri de daha sonra yerleşik düzenin ikinci büyük savunmasıyla bastırıldı. Daha fazla demokratikleşmenin üretkenliği baltaladığı ileri sürüldü. "Halk", iktidarın emanet edilemeyeceği kadar irrasyoneldi; onları pasif ve sessiz tutan ilgisizliğe müteşekkir olmalıydık. Joseph Schumpeter (1942) bu kasvetli görüşün ilk temsilcilerinden biriydi. Parlamento Üyelerine yazmanın bile engellenmesi gerektiğini düşünüyordu, çünkü demokrasi belli bir düzeyde halk denetimini içerse de (temsilciler düzenli aralıklarla yapılan seçimlere tabi olmalıdır), daha fazlası demokrasi için tehlikeli olabilirdi. Faşizm deneyimi, onun kuşağından olanlara, demokrasiyi düzenli seçimlerle tanımlamak ne kadar sınırlayıcı olursa olsun, sınırların demokrasinin yerine konulandan çok daha tercih edilir olduğunu güçlü bir şekilde hatırlatmaya yaradı. Daha fazla katılım çekici bir seçenek gibi görülebilirdi, ama sonuçların korkunç olduğu düşünülüyordu.

Avrupalı ve Amerikalı radikaller arasında, daha fazla demokrasi coşkusunun esas patlaması, faşizmin geri çekilip gizlendiği ve liberal demokrasinin sapaşağlam yerinde durduğu 1960'larda oldu. Liberal demokrasinin kendini beğenmişliği reddedildi; öğrenci hareketi ve Yeni Sol, son büyük temsilcisinin Rousseau olduğunu doğrudan demokrasi geleneğine yeniden sahip çıkarak, katılımı bir kez daha gündeme getirdi. Politik partilerin yalnızca bir mutabakattaki nüansları ifade ettikleri söyleniyordu; seçimlerin tek yaptığı özgür olduğumuza inandırarak bizi kandırmaktı. Bir tartışma ve eylem heyecanı içinde, insanlar gösteriler düzenleyerek, kooperatifler kurarak, topluluk (cemaat) eylem grupları ve işyeri komiteleri oluştura-

rak, karar verme yetkisini kendi ellerine almaya çalışarak daha gerçek bir denetimi gerçekleştirmeyi denediler. Bunun karşısında ne liberal demokrasi ne de onun çoğulcu incelikleri çok fazla bir çekiciliğe sahip olabildi; temsil ise oldukça şaibeli bir mesele olarak görülüyordu. Çağdaş kadın hareketinin birçok pratiğiyle çakışan bir vurguyla, demokrasi, oy sandığının anonimliğinden çok toplantının kıran kıranalığı olarak, oy kullanmanın pasifliğinden çok aktif katılım olarak düşünülüyordu.

Feminizmle daha ileri bir temas noktasında, katılımcı demokrasi taraftarları, politikanın neye dair olduğunu yeniden tanımlayarak, çoğunlukla geleneksel gündemin ötesine geçtiler. Demokrasi artık hükümeti denetlemenin (oldukça güçsüz) bir mekanizması olarak değil, gündelik yaşamdaki halk denetimi olarak düşünülüyordu. İşyeri demokrasisi merkezi öneme sahip bir konu olarak yeniden ortaya çıktı. Carole Pateman (1970), etkileyici çalışması *Participation and Democratic Theory*'de (Katılım ve Demokratik Kuram), Yugoslavya'da işçi özyönetiminin kazanımlarını tartışırken, insanların işyerindeki kararlara katılmak yoluyla daha kapsamlı meselelere katılma yeteneğini edineceklerini ileri sürerek, dönemin özlemlerinin birçoğunu öngörüyordu. Topluluk politikası da, yerel kararlara aktif katılımı artırarak ve politik yaşamın uzaklığına karşı çıkararak, büyük etki yapan başka bir gelişme oldu.

Temsili demokrasi ile katılımcı demokrasi arasındaki bu bölünme tartışmanın içeriğini belirledi, ama bu, birçok kişinin talihsiz bulunduğu bir tartışmaydı. Örneğin John Dunn, "günümüz dünyasındaki iki ayrı ve gelişmiş demokratik kuramdan –biri keder verici şekilde ideolojik, diğeri ise oldukça açık bir şekilde Ütopycı–" söz eder (1979: 26); her bir kampı tarif etmek için benimsediği dil, bu bayat karşılaşmadan yeni hiçbir şey beklemediğini gösterir. Her iki alternatif tarafından ileri sürülen tüm savların gerisinde, bunun esas olarak psikolojik bir bölünme olduğuna dair pusuda bekleyen bir kuşku vardır: kimsenin kazanamadığı bir mücadeleye hapsolmuş kötümserler ve iyimserler. Herkes *bir miktar* demokrasi ister gibi görünmektedir, ama asgari ile azami arasında, karar vermeye nasıl başlayabiliriz? Demokrasi üzerine düşüncelerimizin genellikle ulaştığı nokta budur; bir an gelir omuzlarımızı silkip sorunları başka bir güne erteleriz. Demokrasi sonsuz bir karşıt çiftler–burjuva demokrasi-

si ve sosyalist demokrasi, liberal demokrasi ve radikal demokrasi, temsili demokrasi ve doğrudan demokrasi, korumacı demokrasi ve gelişimci demokrasi (Macpherson), üniter demokrasi ve muhalif demokrasi (Mansbridge), zayıf demokrasi ve güçlü demokrasi (Barber)– dizisiyle kuşatılmıştır ve giderek kalınlaşan karşıtlar sözlüğünde bunlardan her biri bir mizaç ve tarz meselesi olarak yeniden yorumlanmaya açıktır. Bir yanda, çoğunu kaybetmek riskini göze almaktansa az ile yetinen, yerleşik düzenin minimalist, ihtiyatlı, ağırbaşlı savunucuları yer alır. Diğer yanda, coşku ve enerji dolu, ama iki adım ötesini nadiren düşünen, çılgın hayalperestler bulunur. Demokrasi sorunlarının geldiği nokta buysa, birçok kuramcının alanı terk etmeye karar vermesine şaşırılmamak gerekir.

Neyse ki bazıları alanı terk etmeyip kaldılar. Bu arada, 1980' leri olağanüstü bir on yıl haline getiren Polonya, Sovyetler Birliği, Çin, Macaristan, Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Romanya'daki olayların birikimi sonucunda demokrasi politik sahnenin merkezine geri geldi. Hem Batı'da hem de Doğu'da, sosyalistler parlamenter demokrasi kurumlarıyla barış yapmaya başladılar ve radikallerin temsili demokrasiyi bir kenara bırakırken duydukları güven hızla yok oldu. 1980'ler boyunca, Doğu blokunda toplanma özgürlüğü, serbest seçimler ve çok partili sistem yönünde artan bir baskı vardı. Bu, Batı'daki bireysel hak ve özgürlük ihlalleri konusunda duyulan endişeyle ve sabık katılımcı demokrasi uygulayıcılarının geçici yorgunluğuyla birleşti; bu birleşimin neredeyse karşı konulmaz olduğu anlaşıldı. 1989'un dramatik olayları, asgari düzeyde tanımlanan bir demokrasi olsa da, demokrasiyi dillerden düşmeyen bir sözcük haline getirdi. Bir zamanlar Batılı radikallerin burun kıvırdıkları haklar ve özgürlükler şimdi fevkalade önemli görünüyordu: (görece) özgür bir basın hakkı; farklı partiler arasında (aşağı yukarı) seçim yapma hakkı; bir hükümeti seçim dönemlerinde görevden alma hakkı. İnsanlar, bu hakların birçok kişi tarafından gelişigüzel kullanılmış olduğunu ya da çoğunluk oy hakkına sahip olduktan çok sonra bile azınlıkların kendi çıkarlarını ne kadar rahat koruyabildiklerini hafızalarından sil-diler. Bu haklar ve özgürlükler yeniden uğruna ölmeye değer şeyler olarak görünüyordu.

Ancak demokratik kuram konusundaki esas yenilik, radikallerin, eskiden liberal taraf olarak gördüklerini artık ciddiye almalarıydı.

Radikaller, bireyin hakları ve özgürlükleriyle daha ciddi bir şekilde ilgilenerek, düzenli olarak yapılan seçimler demokrasisini vurguluyorlar. Batılı sosyalistlerin öcü saydıkları arasında sermaye iktidarının yerini büyük ölçüde otoriter devlet aldı, öyle ki John Keane sosyalizmi "sivil toplum ile devlet arasındaki ayrımın demokratik bir şekilde korunması ve dönüştürülmesiyle eşanlamlı" (1988a: 33) olarak yeniden tanımlıyor. Oy hakkının bireyselliği toplantı grupçuluğunun yerini aldı, öte yandan "doğrudan demokrasi fetişi"ne (Bobbio 1986: 78) kesin bir şekilde haddi bildirildi. Vurgu ve önceliklerdeki tüm bu değişiklikler, radikal ve sosyalist gelenekler için çok büyük bir değişimi ifade etmektedir, ama demokrasiye ilişkin düşüncemizi mutlaka ileri götürdükleri söylenemez. Liberal demokrasinin (yalnızca elimizden gelenin en iyisi olarak değil) olumlu bir şey olarak eski mevkiine dönmesi günümüzün önemli kuramsal olgularından biridir. Ancak bu, beylik ikilikler içinde işlediği sürece –radikal demokrasi karşısında liberal demokrasinin tercih edilmesi, ya da temsili demokrasinin doğrudan demokrasiden daha olumlu görülmesi gibi, eski tercihleri tersine çevirdiği zaman– anlayışımıza pek az katkıda bulunur. Bunu daha keskin bir biçimde de ifade edebilirdim. Çünkü bu, bir başka psikolojik tuhaflığı, yani yeni bir sorunlar kümesiyle uğraşmaya başladığımızda, bir diğer kümeyi unutma konusundaki o tuhaf yatkınlığı gösteriyor olabilir. Katılımcı modelin önerdiği daha içi dolu demokrasi bu çerçevede muhtemelen kayıp hanesine yazılacaktır.

Üç Demokrasi Modeli

Feminizmin önemi, ağırlığını iki taraftan birinin yanına koyması değil, dert ettiklerinin tartışmanın biçimini değiştirebilecek olmasıdır. Başlamak için en bariz noktalardan biri, demokrasinin sıklıkla bazı karşıt çiftler etrafında dönen savlarla, birbirine zıt iki gelenek arasındaki bir seçim olarak sunulmasıdır. İkilik konusundaki feminist kuşkuya başvurmadan da, burada bir tuhaflık olduğunu fark edebiliriz. Tek bir ya şu/ya bu seçiminin sözkonusu olduğu düşüncesi, demokrasi literatürünün bütününde tekrar tekrar ortaya çıkmaktadır, ancak geliştirilmiş olan farklı versiyonlar isteğe bağlı olarak birbiri-

nin yerine geçirilemez. Bu kayma, burjuva ve sosyalist demokrasi arasındaki karşıtlığı alıp liberal ve radikal demokrasi arasındaki karşıtlığın yanına yerleştirdiğimizde çok belirginleşir: Birbirinden oldukça farklı meseleler sözkonusudur. Ama birbirlerinin yerine konulabilir gibi göründükleri yerde bile, terimler, basit ya da düzgün bir şekilde örtüşmezler. Liberal ve radikal demokrasi karşıtlığı, tam olarak temsili ve doğrudan demokrasi karşıtlığına tercüme edilemeyeceği gibi; C.B. Macpherson'un korumacı ve gelişimci demokrasi ayırımına; Jane Mansbridge'in muhalif ve üniter demokrasi ayırımına; ya da Benjamin Barber'ın zayıf ve güçlü demokrasi ayırımına da tercüme edilemez. Temel tutarlılık politiktir. Bütün bu karşıtlıklar bir ortodoksluk (bu, değişik şekillerde tanımlansa da, liberal demokrasidir) belirler ve sonra bu normun bazı alternatiflerini araştırırlar. Ancak bu alternatifin ne olabileceği konusunda mutabakat yoktur.

Örneğin Benjamin Barber "güçlü" demokrasisini liberal (zayıf) demokrasiden ayırdığı gibi, insanları ortak bir çıkarları olduğunu varsaymaya, konformizme ve zorla rıza göstermeye iten "üniter demokrasinin bahaneleri"nden (1948: 150) de ayırır. Jane Mansbridge (1980) liberal demokrasinin muhalif ve çatışmalı doğasını vurgular, ama sonra karşılıklı saygı ve ortak çıkarı öncül olarak alan ve mutabakata dayalı kararları hedefleyen üniter bir demokrasinin karşısına koyar. Iris Young (1989) liberal sözleşmecilik (*contractarianism*) ile yurttaş cumhuriyetçiliği arasında, katılım düzeyleri açısından nasıl farklılaştıklarından çok "kamu" yaşamına yönelik farklı tutumlarına dikkat çeken bir karşıtlık kurar. İki gelenek olduğu düşüncesi tekrar tekrar ortaya çıkmaktadır, ama hiçbirinin de tanımlanma biçiminde bir tutarlılık yoktur.

Bazı yazarlar ikili karşıtlık düşüncesine karşı çıkmaya çalıştılar ve demokratik "modellerin" çeşitliliğini vurguladılar (son olarak, Held 1986). Dolayısıyla feministler ikili bir bölünmeden daha başka şeyler olabileceğini keşfetmiş olma iddiasında bulunamazlar; aslına bakarsanız ben de feministlerin bu görüşü geliştirdikleri referansları bulma konusunda zorlanırdım. Ancak kadın hareketinin, kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkiye yaptığı vurgu, bu sonu gelmez çiftlemeler cenderesinin parçalanmasına yardımcı olur, çünkü yalnızca liberal ve radikal ayırımına değil, radikal kamp içindeki bir alt bölünmeye de dikkatimizi çeker.

Birçok eleştirmenin ileri sürdüğü gibi, liberal demokrasi dehşete düşmüş bir politika türünü yansıtır. Hükümetlerin neler yapabileceklerine dair endişeli bir öngörüyle başlar, daha sonra demokratik hakların ve oy hakkının genişlemesiyle birlikte, halkın kendisinden korkma sonucuna varır. Halen revaçta olan, oy sandığı yoluyla işlenen sorumluluk konusunda yaptığı vurgu, bu korkuların ikisine de cevap niteliğindedir. Düzenli olarak seçmenlerin teftişine tabi olan hükümetler kendilerine ayrılan rolü aşmaya cesaret edemeyecek; çoğunluk hâkimiyeti ilkeleriyle bağlı olan seçmenler ise çok aptalca bir şey yapamayacaklardır. Demokrasinin bu versiyonunda geçerli olan bir başka büyük ilke, kamusal alan ile özel alanın ayrılmasıdır. Liberal demokrasi, zaman zaman resmi olarak bireysel hakları ve özgürlükleri yazılı bir anayasayla belirleyerek, ama daha genel olarak, neyin kamusal bir mesele olduğuna ilişkin, tarihsel olarak değişen uzlaşımalar yoluyla, bazı alanları hükümet denetiminin dışında kalan alanlar olarak belirler. Hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın, hükümetin gücü sınırlanacak ve özel alanın dışında tutulacaktır.

Liberal demokrasi eleştirmenleri sık sık, kamusal olan ile özel olan arasında yapılan ayrımları, ya da her zaman olmasa da zaman zaman aynı anlama gelen, politik olan ile toplumsal olan arasındaki ayrımı hedef almışlardır. Liberallerin hükümete getirdikleri sınırlamalar yalnızca bireysel özgürlükleri korumaya yönelik değildir, aynı zamanda demokrasinin kendisini gülünç duruma düşürebilecek büyük bir eşitsizliği ayakta tutar. Örneğin eşit oy hakkı, politik kararlar üzerinde eşit bir etkiyi garantilemez, çünkü politika için kullandığımız kaynaklar (para, ilişkiler, eğitim, vakit) orantısız bir şekilde bazı grupların lehinedir, öte yandan seçimle oluşmayan organların (bariz bir örnek olan özel şirketlerin yanı sıra diğer örnekler devlet hizmeti ya da yürütme organıdır) ekonomik ya da bürokratik gücü, önemli kararların onların belirlediği koşullarla alınmasını sağlayacak kadar büyüktür. Jean-Jacques Rousseau servet eşitsizliğinin özgürlüğü ve rızayı yok ettiği; bir kişi başka birini hizmetçisi yapacak kadar zengin, diğeri ise boyun eğmek zorunda kalacak kadar yoksul olduğu sürece, onların eşit derecede bağımsız ve özgür sayılamayacağı savıyla ünlüdür. Karl Marx kamusal ile özel, yurttaş ile burjuva, devlet ile sivil toplum arasındaki ayrımı, liberal felsefenin hayati dayanakları olarak görüyordu. *Yahudi Sorunu Üzerine* başlık-

lı denemesinde, bu durumda sürdürmek zorunda bırakıldığımız "iki-
li yaşam"ı mahkûm ediyordu. Tam gelişmiş liberal devlet doğuma,
mevkiye, eğitime, işe (ve yüzyılımızda ırka ve cinsiyete) dayalı ay-
rımları "ortadan kaldırır", ama yalnızca bunların politikayla alakasız
olduğunu ilan etme anlamında. Liberalizm, bir yandan bize yurttaş-
lığın evrenselliğini bahşederken, aynı anda bizi "özel" meseleleri-
miz üzerindeki kısıtlamalardan "kurtardı". Politikayı bencil ve mad-
di kaygıların hizmetine koştı.

Genellikle katılımcı demokrasi olarak tanımlanan düşünce oku-
lu, demokrasi devlette önemliyse, başka yerlerde de aynı ölçüde
(hatta daha fazla) önemlidir savını ileri sürerek, kamusal alan ile
özel alan arasındaki ayrıma karşı çıkar. Bu yaklaşımın en tipik örne-
ği, işyeri demokrasisinin önemini vurgulanmasıdır. İnsanlar ya-
şamlarını doğrudan etkileyen kararlara katılma ihtiyacını hisseder-
ler ve bunu isterler. O halde, fabrikayı ya da büroyu –özel, politik ol-
mayan meseleler olarak– konudışı diye bir kenara bırakmak yerine,
demokrasiyi iş temelindeki katılım üzerinde inşa edilen bir şey ola-
rak düşünmeliyiz. Daha katılımcı bir demokrasi, politik ve ekono-
mik eşitlik arasındaki şu anda gergin olan ilişkiyi dönüştürecektir,
çünkü işçiler işyerinde alınan kararları etkileyebilirlerse, bu, ayrıca-
lıklı seçkinlerin etkisine karşı bir denge oluşturacaktır. Ama daha
fazla katılım, herkesin ekonomik olarak eşit olduğu bir dünyada bi-
le bir mesele olmaya devam edecektir: Carol Gould'un ileri sürdüğü
gibi, "başkalarıyla ortak bir etkinliğe giren her kişi, o etkinlikle iliş-
kili kararların alınmasına katılma konusunda eşit bir hakka sahiptir"
(1988: 84).

Radikal demokratların, kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırı yok ettiği düşünülen savlarla, liberal demokrasinin sınırlı özlem-
lerine saldırdıkları bir yön budur. Buna karşılık, yurttaş cumhuriyet-
çiliği ya da yurttaş hümanizması olarak tanımlanan şey kamusal/
özel ayırımına bağlı kalmaya devam eder. Bu görüşlerin çoğu temsil-
cisi işyeri demokrasisiyle ilgilenmez –bazıları açıkça düşmandır–
ve katılımcıların liberal demokrasinin yoksulluğu ve pasifliği konu-
sundaki kaygılarını paylaşmakla birlikte, "mikro" katılım olarak gör-
dükleri katılma güvenleri yoktur. Yunan kent devletlerinden, Roma
cumhuriyetinden ve Rönesans İtalyası'ndan ilham alarak, politikayı,
insanlığı hayvanlar dünyasından ayıran çok özel bir mesele olarak

görürler. Onlar bu "politik hayvana", yurttaşa hitap ederler, daha "özel" meseleleri olan işçilere değil. Liberalizmin büyük suçu, yurttaşlık faaliyetlerini, özel çıkarın ya da arzuların hizmetine vermesi ve politikanın kamusal önemini yok etmesidir. Çözüm, demokrasiyi gündelik yaşamımızın daha fazla köşesine yaymak değil, politikayı bizi insan ve özgür kılmanın aracı olarak yeniden kurmaktır.

Burada cumhuriyetçi ideallerin klasik temsilcilerinden çok yirminci yüzyıldaki varislerinden söz ediyorum. Kamusal alanın çöküşünü modern dünyanın temel bir özelliği olarak tanımlayan ve demokrasi krizini büyük ölçüde bu açıdan gören yazarlardan oluşan uzun bir liste var; bu yazarlar arasında en çok öne çıkanlar muhtemelen Hannah Arendt ve Sheldon Wolin'dir. Arendt ve Wolin, kamusal alanın özel çıkar tarafından istila edilmesine karşı çıkmak için antik dünyanın deneyiminden yola çıkarak, özgül olarak politik olan bir alanın çöküşünü esefle belirtirler. Arendt' in geçmiş nostaljisini paylaşmamakla birlikte, Benjamin Barber da liberal gelenek eleştirisinde aynı kaygıların birçoğunu dile getirir. Michael Sandel (1984) farklı ama bağlantılı bir perspektiften, modern devletlerin gerçek bir topluluk olarak işleyemeyecek kadar büyüdüklerini; adalet ya da ahlak nosyonunun bağlamını topluluklar sağladığı için, bireysel hakları korumaya ve adil yöntemler temin etmeye yönelik minimalist politikaya yönelmek zorunda kaldığımızı ileri sürer: "Pratiklerimizde ve kurumlarımızda, kamusal bir ortak amaçlar felsefesinden adil prosedürler felsefesine, iyinin politikasından (*politics of good*) haklar politikasına, ulusal cumhuriyetten prosedürler cumhuriyetine doğru tedrici kaymanın" nedeni de budur (s. 93). Sandel sonucun "demokratik imkânlara yer bırakmama yönünde bir eğilim" olduğunu ileri sürer; politika daha az bir aktif yurttaşlık meselesi, daha çok bir kurallar meselesi haline gelir.

Yurttaş cumhuriyetçiliğinin ve katılımcı demokrasinin yirminci yüzyıldaki temsilcileri, liberal geleneğin güçlü bir eleştirisinde birleşirler, ama buna hemen hemen kıtasal bir bölünmeyi yansıtan farklı açılardan yaklaşırlar. Avrupa'nın büyük bölümünde, radikal demokrasi sosyalist kuram ve uygulamayla yakın bir ilişki içinde gelişmiştir. "Politik" eşitlikler ve haklar yaratmanın yeterli olmadığını ileri sürerek, gücünü sosyalist eşitsizlik eleştirisinden almıştır. Oysa Amerika Birleşik Devletleri'nde, radikal demokrasi tipik ola-

rak küçük kent demokrasisi geleneğinden etkilenmiştir ve radikalizmi daha az ekonomik olarak tanımlanır. Avrupa'daki yazarlara en fazla sıkıntı veren konu, politik eşitlik ile ekonomik tabiyet arasındaki karşıtlıktır. ABD'deki (başkanlık ve kongre seçimlerine katılım oranı 1970'lerde yüzde 50'nin altına düşen bir ülke) yazarlara en fazla sıkıntı veren, insanların kamu meselelerine verdikleri önemin azalmasıdır. Her iki bağlamda da liberalizm ile muhalifleri arasında bir tartışma vardır, ama ikili değil üçlü bir bölünme sözkonusudur.

Bu noktada eşsiz bir kavrama gücü olduğunu iddia etmiyorum, ama feminizm kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkiye o kadar çok ilgi göstermiştir ki, en azından birden fazla çiftin sözkonusu olduğunu belirtmeden feminizm ve demokrasi hakkında yazmak imkânsızdır. Demokrasi meselelerinin genel bir katılım (ne kadarı mümkündür ya da arzu edilir? Ne sıklıkta ve nereye katılmalıyız?) başlığı altında ele alınması, katılımcı ve cumhuriyetçi modeller arasındaki karşıtlığı bulanıklaştırır, çünkü ikisi de daha aktif bir demokrasi tasavvur ederek liberal yaklaşımın minimalizmine karşı çıkar. Toplumsal tablo, ancak cinsiyeti işin içine kattığımızda netleşir. O zaman, demokratların kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişki karşısında aldıkları farklı konumlar, aktif katılımın düzeyleri hakkında ne düşündükleri kadar önemli olacaktır. "Katılımcılar" ve "cumhuriyetçiler", liberal geleneğin eleştirel analizinde sık sık birleştikleri halde, kamusal/özel ayrımı konusunda anlaşamazlar.

Feminist Alternatifler

Bu, feminist ve demokratik kuram arasındaki ilişkiyi araştırırken benim başlangıç noktamı oluşturuyor. Çağdaş tartışmaya yapılan katkıların çoğu bu üç düşünce okulundan –liberal demokrasi, katılımcı demokrasi, yurttaş cumhuriyetçiliği– birine ya da diğerine atfedilebilir ve feministler ortaya her birine ilişkin sorular atmışlardır. 2. Bölüm bu gelenekleri ele almaktadır. Amaç kısmen feminist eleştirileri özetlemek ve geliştirmek olduğu halde, bölüm yüzyıllarca süren demokrasi tartışmasındaki sorunları ve özlemleri okura hatırlatma hizmetini de görmektedir. Bir dizi konu ortaya çıkmaktadır: etkinlik ve dönüşüme ağırlık veren katılımcı bir demokrasinin özel önemi; buna karşılık katılım düzeylerini artırmak ile tüm grupların

eşit söz hakkına sahip olmasını sağlamak arasındaki çatışma; grup çıkarlarından ve perspektiflerinden yola çıkmak ile yerel kaygıları aşan bir politikaya yönelmek arasındaki seçim. Evrensel ile tekil arasındaki gerilim bu bölümde tekrar tekrar ortaya çıkan bir tema olacak; ve yakın zamanlarda cinsel farklılık üzerindeki feminist vurgunun düşündürdüklerini göz önüne alarak evrensel iddiaların değiştirilmiş bir savunusuna varıyorum.

Kitabın geri kalanı, kadın hareketi tarafından belirlenen gündemi ele alıyor: yerel ve ulusal politikada kadınların yetersiz temsil edilmeleri; kamusal/özel ayrımının (toplumsal) cinsiyetsizleştirilmesi; ve çağdaş kadın hareketinin katılımcı bir demokrasi olarak deneyimi. Bunlardan ilki, kadınlar için demokrasinin en fazla öne çıkan günahıyla ilişkilidir. Hedefini makul düzeyde temsile ve ara sıra halk denetimine indirgeyen liberal demokrasinin, kadınların gerçek temsiline karşı dirençli olduğu; çoğu çağdaş Batı demokrasisinde seçilen kadınların sayısının son derece düşük kaldığı ortaya çıkmıştır. Çeşitli yazarlar, kadınların nasıl gerçek bir politik etki elde etmeden biçimsel politik eşitliğe ulaştıklarını incelemiştir ve benim bir zamanlar politikadaki kadınların sayısına ilişkin sıkıcı ampirik açıklamalar olduğunu düşündüğüm bu araştırmalarda bazı çok önemli demokrasi konuları gizlenmiştir. 3. Bölüm bunlardan ikisini ele almaktadır. Kadınların ulusal ve yerel meclislerimizin şu anki bileşiminde yetersiz bir şekilde temsil edildikleri açıktır, ama önermek isteyebileceğimiz alternatif tam olarak nedir? Seçilen kadınların sayısının artması, *bizzat* kadınların temsil edilme düzeyini zorunlu olarak yükseltmez, çünkü kadınların "temsilden" gerçekten söz edebilmemiz için kadınların kendi politikalarını ya da çıkarlarını formüle edebilmelerini sağlayacak mekanizmaların olması gerekir. Denetlenebilirlik kaygısı, bir demokratın alamet-i farikası haline gelse de politikadaki kadınların sayısını artırmaya yönelik tezler, bu temel denetlenebilirlik meselesini bulanıklaştırmıştır. Burada potansiyel bir karışıklık vardır ve daha özenli bir yaklaşım gereklidir.

Kadınlar ve politika üzerine literatür de, politik eşitliğin ne ölçüde önemli toplumsal ve ekonomik koşullara dayandığını araştırmak için verimli bir zemin sağlar ve bu ele aldığım ikinci sorudur. Son yirmi yıl, az sayıda ülke için, kadınların temsilde büyük değişiklikler getirmiştir; diğerleri için aynı şeyin biraz daha artarak (ya da

azalarak) devamı olmuştur. İskandinav ülkeleri ile Avrupa'nın geri kalanı arasındaki giderek büyüyen açık özellikle çarpıcıdır ve çok fazla dikkat çekmiştir. Bugün Norveç, İsveç ya da Danimarka'da seçilen kadınların sayısı Britanya ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde hemen hemen tasavvur edilemeyecek düzeylere ulaşmıştır; ama işgücü piyasalarında kadınların konumu başka yerlerde olduğundan çok farklı değildir. Politika beklenebileceğinden daha bağımsız bir değişken olarak ortaya çıkmakta ve temel geniş çaplı bir toplumsal ya da ekonomik reform olmadan bile politik eşitlik mümkün görünmektedir. Liberal demokrasi, geçmişteki kötü siciline karşın, kadınlara daha önceki kanıtların gösterdiği kadar da karşı olmayabilir.

4. Bölüm kamusal ve özel alanlar arasındaki ilişkiye eğiliyor ve genel olarak feminizmin genel tartışmaya katkısı olarak kabul edilen konularla ilgileniyor. "Kişisel olan politiktir" düşüncesine çok çeşitli anlamlar atfedilir ve bu anlamların çoğunun demokrasi hakkında düşünme biçimimize ilişkin sonuçları vardır. Örneğin kadın hareketi araçlar ile amaçlar arasındaki ilişkiyi vurgulamış ve önemsiz ayrıntılar ya da politik kaygıların dışında sayılarak bir tarafa bırakılanların önemine dikkat çekmiştir. İnsanların birbirleriyle ilişki kurma biçimlerine verilen bu önem, ölçek ve tür ayrımlarını yok etmeye başlar ve demokrasinin değerlendirilmesi için daha yüksek bir standart belirler. Başka bir konu da, toplumsal cinsiyet üzerindeki vurgunun mekân ayrımlarını ortadan kaldırmaya başlamasıdır, böylelikle feministler politika ile yaşamımızın geri kalanı arasındaki sınırları araştırmak için güçlerini katılımcı okulun güçleriyle birleştirirler. Bu, demokrasinin çerçevesini ve ilgili sayıldığı durumları gündelik yaşamımızın her köşesine uyacak şekilde genişletir. Bunun sonuçlarını ele alırken, cumhuriyetçi kamptan demokratların bu yaklaşıma yöneltecekleri eleştirilerle özellikle ilgilendim. Çağdaş feministlerin çoğu gibi, sonuçta kamusal ve özel alanlar arasındaki ayrımın basitçe yok edilmesine karşı çıkıyorum; belki daha dolambaçlı bir şekilde, yeniden hayatiyet kazandırılmış "kamusal yaşam" nosyonlarından etkilenerек sonuçlara varıyorum.

5. Bölüm kadın hareketini, bir katılımcı demokrasi deneyimi olarak ele almaktadır. Kadın kurtuluş hareketi 1960'ların ve 1970'lerin radikalizmiyle büyük bir uyum içinde, hiyerarşilere karşı kararlı bir saldırı başlattı, önderler ile yol gösterilenler arasındaki ayrımları eleş-

tirdi ve feminist "starlar"ın gelişmesine karşı çıktı. Kadınlar hareketi içinde uzmanlığı paylaşmaya ve etkili konumları dönüşümlü hale getirmeye çalıştılar; katıldıkları başka mücadelelerde (örneğin sendikalar, kiracı dernekleri, politik partiler) "gündelik yaşamı demokratikleştirecek", halka yakın bir katılım yaklaşımını benimsediler. Zaman zaman seçim sandığına akın etmek ile daha sürekli doğrudan katılım arasında bir tercih yapmak sözkonusu olduğunda, feministler kuşkusuz katılımcı kampta yer aldılar. Ama bu noktaya tartışmalar, huzursuzluklar ve yeniden değerlendirmelerle varıldı. Ortaya çıkan güçlükler önemliydi, ama bir hareket sözkonusu olduğu sürece, bunlar daha eşit ve etkin katılım savlarını zorunlu olarak baltalamadılar. En sıkıntı verici sorunlar, bu katılım modeli bir bütün olarak politika düzeyine genişletildiğinde ortaya çıkar.

Bir demokrasi insanların etkinlik ve katılımı için yüksek taleplerde bulunursa, katılım bir azınlık işi haline gelir, katılımın yoğunluğu ile bu katılımın eşit bir şekilde paylaşılma ölçüsü arasında katı bir tercih yapılmasını gerektirir. Bu doğrudan demokrasinin ikilemidir ve feminizm ile doğrudan demokrasi arasında son zamanlarda kurulan ilişkiye karşın, kadınların yaşamları bu meseleyi her şeyden daha keskin bir şekilde ortaya koymaktadır. İşbölümünün cinsiyete göre belirlendiği toplumlarda (yani bildiğimiz bütün toplumlarda), kadınlar için vakitsizlik can alıcı bir kısıtlama, toplantılar ise ek bir külfet haline gelir. Katılımın yoğunluğu ile katılımcıların sayısı arasındaki ters orantıyı, kadın hareketinde etkin olanlar çok iyi bilirler; ve bir çocuğun ya da büyüğün bakımının sözkonusu olduğu dönemlerde kadınları politika dışına iten döngü hiçbir zaman dikkatten kaçmamıştır. Feminizm, katılımcı demokrasi sorununa, bunun neden istendiği ve muhtemelen neden işlemeyeceğiyle ilgili nedenlerin en sivri şekilde bir araya geldiği bir bileşim getirir. Çağdaş kuram ya da pratikte bu sorunun yanıtlanması için atılmış bir adım var mıdır?

6. Bölüm önceki bölümlerde serilen ipuçlarını bir araya getirmektedir, ama bunlar liberal demokrasinin imkânları ve sınırlarına ilişkin açık bir tartışma çerçevesinde düzenlenmiştir. Feminizm liberalizmle yakın bir ittifak içinde gelişmiştir ve bireysel özerklik ile eşit haklar üzerindeki vurgu birçok kadını feminist bir perspektife yönleltmeye devam etmektedir. Ancak, çağdaş kuram ileri gittiği öl-

çüde, liberal gelenek sık sık toplumsal cinsiyetin diline ve kavramlarına düşman olarak sunulur; liberal *demokrasiyi* çözümleyenler bazen, ona nihai darbeyi feminizmin vurduğunu ileri sürerler. Benim çıkarsamalarım daha az dramatik ve ben her şeye karşın liberal yaklaşımın temel öğelerini birleştiren yetkilendirici bir demokrasiden yanayım.

Bir bütün olarak kitaba ilişkin başlangıç noktamı oluşturan, feminizmin, demokrasiyi nasıl ele almamız gerektiği konusunda temel olan meseleleri içerdiği, ama bunların tartışmanın temellerini dönüştüreceğini önceden varsayamayız. Çağdaş feminist tezin çapı ve coşkusu, on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkışı, aynı şekilde yükselen iddialar için zemin sağlamış olan proletarya adına ileri sürülen tezleri anımsatmaktadır. Üretim sınıf temelli olduğu şeklindeki görünürde itiraz kabul etmeyen noktadan, Marx yeni bir ekonomi politik kuramı çıkarmıştır; liberal bireyciliğin eleştirisinden, haklar ilkesine zıt bir eşitlik versiyonu; liberal demokrasi eleştirisinden, parlamenter biçimlere karşı büyük bir meydan okuma çıkarmıştır. Marksist ve sosyalist geleneklerin daha sonraki gelişiminde, politika, ekonomi ya da felsefede yeni bir karşılık üretmeyen hemen hemen hiçbir mesele olmamıştır: Kuram dünyası tamamen değişmiş ve ortodoksluğun işi bozulmuştur.

Marksizm –çağdaş feminizmin de büyük ölçüde yaptığı gibi– önceki ikilikleri aşabileceğini ileri sürerek ortaya çıkmıştır: birey ile toplum, evrensel ile tekil, soyut ile somut, özgürlük ile belirlenim arasındaki ikilikler. Feminizmin tersine, Marksizm şu anda kuramsal bir geri çekiliş içindedir ve son yazılar eskiden sosyalist düşüncenin felaketi sayılan şeyin belirgin bir şekilde tercih edildiğini göstermektedir. Burada, parlamenter biçimlere yönelik olarak artan coşkunun yanı sıra, haklar kuramına bir ilginin uyanmasından, Marksizm'in çıkarsamalarını akılcı tercih metodolojisiyle temellendirme yönündeki son girişimlerden, bir zamanlar hor görülen çoğulculukla uzlaşmadan söz edeceğim. Örneğin eskiden, bireyin diğer bireylerden ve devletten korunmasının, herkesin herkese karşı savaşında bireylerin gerçekten birbirlerinin karşısına konulduğu, sınıf ayrımına, sömürüye dayalı bir toplumda gerekli olduğu ileri sürülürdü. İnsanlık durumunun bu rezilce versiyonunun zaman içinde ne olduğu ortaya çıkacak ve özlediğimiz dünyada bu tür "korumalar" gereksiz

olacaktı. Bugün herhangi bir Marksist'in ya da Marksizm'den etkilenen bir yazarın böyle bir güven ifade edeceğini düşünemiyorum.

Marksizm'in tarihi, çıtayı çok yükseğe koyan bir hırsla karşı uyarıda bulunur ve çok büyük iddialarda bulunanları rahatsız edecek bir mesaj verir. Bu nedenle feminizmin daha önceki düşüncelerde gerçekten bir devrim yarattığına inandığım halde, aşırı tezlerin bu devrimin başarısını engelleyebileceğini düşünüyorum. Çağdaş politikanın diğer önemli alanlarında olduğu gibi, demokrasiyle ilişkili olarak da, feminizmin tamamen yeni meseleler ve boyutlar getirdiğini söylemek kesinlikle doğrudur ve bu kitap bu meselelerin neler olabileceğini araştıracaktır. Ama feminizmin "demokrasinin sorunlarını" dönüştürebileceği çeşitli biçimlerden –bugüne kadar dile getirilmeyen meseleleri adlandırmaktan, var olan tartışmanın şu ya da bu tarafına ağırlığını koymaya, demokrasinin üzerinde temellendiği düşünülen ilkeleri ve kategorileri yıkmaya kadar– herhangi biri lehine bir varsayım yapmadan başlıyorum. Ya da belki bir varsayım da bulunuyorum. Feminist ve demokratik kuramın buluşması, müstakbel ortakların her ikisi için de önemlidir ve kadın hareketinin katılımcı demokrasinin aşırı coşkulu taraftarlarına iletebileceği bazı önemli dersler varsa (bkz. 5. Bölüm), demokratik denetlenebilirlik konusundaki uzlaşmalar da kadınların temsili konusundaki tartışmalara (bkz. 3. Bölüm) bazı önemli öğeler getirir. Feminizmi, yüzyıllardır sorduğumuz soruların nihai yanıtı olarak görmüyorum; bu yaklaşım açık kuşkuculuğuyla tepki çekse de feminizmin gerçek sezgileri böylelikle daha büyük bir güçle ortaya çıkacaktır.

—